

ДЕФЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Державний бюджет - найважливіша ланка фінансової системи країни, це централізований фонд грошових ресурсів, який знаходиться у розпорядженні уряду і використовується для фінансування загальнодержавних витрат. Через бюджет відбувається перерозподіл внутрішнього валового продукту. Він виступає інструментом регулювання і стимулювання економіки, інвестиційної активності, підвищення ефективності виробництва, саме через бюджет здійснюється соціальна політика.

Як правило, збалансований бюджет є лише передвиборним девізом, а не реалією нашого життя. Він має право на існування лише тоді, коли економіка знаходиться у рівновазі, в повній зайнятості. При цьому величина елементів, які збільшують валові витрати економіки повної зайнятості, дорівнює величині елементів, які їх зменшують. Наслідком невиконання хоча б однієї з вищевказаних умов буде незбалансованість бюджету. Випадків наявності бюджетного надлишку, як свідчить світова практика, набагато менше, ніж випадків наявності бюджетного дефіциту.

Здавалося б, що можна взяти й скоротити витратну частину бюджету, якщо доходна недостатня. Але в реальному житті зробити це не тільки складно, але часто й неможливо. Наприклад, часто не можна скорочувати видатки бюджету на соціальні потреби або на страхування. Лише незначна частина витрат бюджету залежить від рішень, прийнятих в поточному році. Решта ж необхідна для виконання затверджених раніше програм. Крім того, хоча існування захищених статей витрат бюджету і скорочує можливості фіскальної політики, ці витрати часто є стабілізаторами економічного становища в країні.

Отже, можна сказати, що величина витрат, а відповідно, і величина сальдо збалансованого бюджету зафіксована приблизно на одному рівні. Звідси можна зробити висновок, що при пропорційній системі оподаткування величина бюджетного дефіциту перш за все залежить від рівня доходів.

У кінці двадцятого століття практично не залишилось жодної країни, яка не мала б бюджетного дефіциту. Безумовно, бюджетний дефіцит - небажане для держави явище: його фінансування на основі грошової емісії гарантовано веде до інфляції, за допомогою неемісійних коштів - до зростання державного боргу. Проте бюджетний дефіцит не можна однозначно відносити до розряду надзвичайних, катастрофічних подій, оскільки різними можуть бути його якості та природа. Зокрема, він може бути пов'язаний з необхідністю здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки, і тоді дефіцит не є відображенням кризового плинусу суспільних процесів, а швидше стає наслідком прагнення держави забезпечити прогресивні зрушення у структурі суспільного відтворення. Але існує і більш небезпечна і тривожна форма бюджетного дефіциту: коли він є відображенням кризових явищ в економіці. У цьому випадку потрібне вживання термінових і дійових економічних заходів.

Потрібно зазначити, що державні бюджети західних країн з розвинутою ринковою економікою продовжують залишатися хронічно дефіцитними. Однак в умовах відносно стійкого економічного становища бюджетний дефіцит (у допустимих межах) не розглядається як надто негативний фінансовий показник. У борг жили і продовжують жити багато економічно розвинених держав.

Необхідно враховувати те, що яка б не була потужність фіскальної політики, не тільки вона впливає на величину дефіциту державного бюджету. Його величина пов'язана з циклічним рухом макроекономіки. Це зумовлено існуванням автоматичних стабілізаторів. З цього можна зробити висновки, що над величиною бюджетного дефіциту не має повного контролю ні законодавча, ні виконавча влада; реальна його величина змінюється як під впливом фіскальної політики, так і під впливом економічної ситуації в країні.

Бюджетний дефіцит проявляється у кризі фінансів і є ні чим іншим, як незбалансованістю макроекономічних показників. Неконтрольований дефіцит бюджету веде до жорсткої податкової політики, зростання цін та збільшення грошової емісії. В Україні він іде паралельно з товарним дефіцитом, наслідком якого є заповнення ринку іноземними товарами, що ще більше поглиблює негаразди вітчизняного виробника.

Можна сказати, що причинами бюджетного дефіциту є:

- жорстка податкова політика;
- загальний спад виробництва, зниження ефективності роботи більшості галузей виробництва;
- несвоєчасне проведення структурних змін в економіці;
- незбалансованість доходів і видатків бюджету, зростання видатків при зменшенні доходів.

Аналізуючи дані економічних показників періоду становлення незалежності України, приходимо до висновку, що необхідна чітка система, яка б визначила конкретні цілі, пріоритетність і послідовність їх досягнення. Тобто потрібна чітка система макроекономічних заходів на стримання інфляційних процесів, підтримку виробника, валютного курсу гривні, зовнішньоекономічної діяльності. Виконання цих заходів мають відповідати фінансова, інвестиційна, валютна та зовнішньоекономічна діяльність держави.

В економічній літературі дефіцит бюджету поділяється на активний і пасивний.

Активний дефіцит характеризує комплекс заходів, спрямованих на розвиток відтворювальних процесів у виробництві і розвитку економіки в цілому.

Пасивний дефіцит виникає в умовах економічної кризи, розвитку інфляційних процесів, згортання виробництва, зменшення доходів бюджету і, як результат, зростання його дефіциту. Пасивному дефіциту бюджету в Україні відповідає період з 1991 до 1996 року.

Комплекс заходів щодо розбудови в Україні нових економічних відносин потребує детального вивчення факторів, які спричиняють виникнення негараздів в економіці, зменшують надходження доходної частини бюджету та збільшують його дефіцит. Найбільше значення для розвитку економіки

України має технологічний фактор.

У цілому необхідна глибока структурна перебудова економіки, що охоплюватиме не тільки макро-, а й мікрорівень і, в першу чергу, реструктуризацію та модернізацію підприємств за рахунок оновлення технологічного обладнання, підвищення якості продукції та зниження її собівартості. Необхідно вжити дійових заходів, спрямованих на розв'язання питань перебудови економіки України у плані відновлювання процесів виробництва його прибутковості та зростання доходів бюджету.

Кінцеву вартість сукупних товарів та послуг у виробничій і невиробничій сферах характеризує валовий внутрішній продукт (ВВП). Величина ВВП є базою для розробки державного бюджету, аналізу тенденцій економічного розвитку держави, зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Аналізуючи дефіцит бюджету в Україні з 1992 по 1997 рік, бачимо, що його рівень у процентах від ВВП має тенденцію до зниження - з 13,8% у 1992 році до 6,7% у 1997 році. Але, на жаль, це зумовлено не економічним розвитком, оскільки впродовж даного періоду відбувався значний спад виробництва, а з інфляційними процесами.

Доходи зведеного бюджету зросли з 12,3 млн.грн. у 1992 році до 27148,6 млн.грн. у 1997 році, або у 215,6 рази. Зростання досягнуто за рахунок зменшення інвестицій і припинення відтворювальних процесів у виробництві.

Видатки бюджету за період з 1992 по 1997 рік зросли у 1736,7 рази, а прибутки господарства України - лише у 454,3 рази. Зростання видатків перевищило зростання прибутків у 3,8 рази, зумовивши спад виробництва, збільшення заборгованості за виплатами заробітної плати та посиливши соціальну напругу в суспільстві.

Розглянемо, як змінювався дефіцит зведеного бюджету України.

У 1992 році цей показник становив 6,9 млн. грн.; 1993 - 76,3 млн. грн.; 1994 - 1075,5 млн. грн.; 1995 - 3612,9 млн. грн.; 1996 - 3964,1 млн. грн.; 1997 - 6194,4 млн. грн.; 1998 - 3380,7 млн. грн.

У відсотках від ВВП дефіцит зведеного бюджету становить: 1992 рік - 13,8%; 1993 - 5,1%; 1994 - 8,9%; 1995 - 6,6%; 1996 - 4,9%; 1997 - 6,7%; 1998 - 3,3%.

Закон України "Про державний бюджет на 1999 рік" передбачає граничний розмір дефіциту бюджету в 1 млрд. 240 млн. гривень, 1% від валового внутрішнього продукту і 4,9% - від його видатків.

Зниження товарного виробництва породжує дедалі більше зростання бюджетного дефіциту і знецінення грошей, що, в свою чергу, ще більше активізує інфляційні процеси. Так, вже в 1990 році на 1 крб. заощаджень припадало товарів усіх видів лише на 12 коп., а в окремих регіонах - і того менше. Слід пам'ятати, що інфляція в нашій країні виникла не через надвиробництво товарів, а від голоду на них. Тому вихід з інфляції залежить від стану економіки. Можна скористатись і світовим досвідом. Адже такі часи переживали і Сполучені Штати Америки у період своєї великої депресії. Досвід цієї країни дає підставу для аналізу ситуації і вибору оптимального шляху для досягнення стабілізації економіки.

В Україні проведено грошову реформу, введено національну валюту - гривню. Національний банк і уряд монетарними методами стримують процеси

інфляції. Але на сьогодні, щоб досягти позитивних зрушень і стабілізувати економіку, потрібно вкласти великі кошти в оновлення виробництва, впровадити високоефективні технології і на їх основі поступово відновити відтворювальні процеси у виробництві. Якщо держава буде використовувати позикові кошти на розвиток виробництва, то це забезпечить приріст доходів, а, відповідно, достатній обсяг податкових надходжень для фінансування майбутніх виплат боргу і процентів по ньому.

У жорстких умовах дефіциту бюджету регіони України розробляють і втілюють у життя проекти свого економічного розвитку, але їх ініціатива стримується централізацією бюджету. Це прослідковується на прикладі затвердження державного бюджету на 1998 рік, згідно з яким до державного бюджету в повному обсязі зараховуються ПДВ, акцизний збір та інші доходні джерела. Це призводить до того, що більшість регіонів звертається до Міністерства фінансів України та Державного казначейства з проханням надати їм дотації на фінансування видатків, що не покриваються власними та закріпленими доходами. Відбивається зацікавленість регіонів у поліпшенні їхнього економічного стану, зокрема у виробництві податкоємних товарів, що не стимулює економічного розвитку областей України в цілому.

Для забезпечення економічного розвитку областей і держави поряд із заходами стабілізації економіки необхідно:

- підвищити відповідальність місцевих органів влади за виконання показників доходної частини бюджету;
- зменшувати суми трансферів областям, які не можуть забезпечити відповідного рівня доходної частини бюджету на своїй території.

Форми участі влади та управління в процесах скорочення дефіциту бюджету у кожній державі різні, але спільними для них є керування податковою політикою, бюджетним фінансуванням і регулювання бюджетів усіх рівнів відповідно до економічного розвитку регіонів та чисельності населення. Оскільки криза економіки бере початок у відтворенні виробництва, то і корені інфляційних процесів потрібно шукати в розбалансованості економіки, скороченні доходів бюджету, диспропорції в таких показниках, як накопичення та споживання. Прорахунки як в економічній, так і в фінансовій політиці призвели до розвитку позаекономічних методів перерозподілу фінансів, тобто тіньової економіки.